

Використання методів кінезіології в корекції мовленнєвих порушень у дітей

Дитинство – найважливіший період людського життя. Це не просто підготовка до майбутнього життя, а справжнє, неповторне життя. І від того, як минуло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

Дитина в нашій країні – заручник життєвих обставин, державних, громадських і політичних формацій. Вона мимоволі відчуває на собі всі тяготи змін у суспільстві, виступаючи в ролі жертв економічних і соціальних перетворень, що відбуваються в країні: безробіття, низька заробітна плата, соціальна незахищеність, збільшення числа батьків з наявністю шкідливих звичок, а в судах – кількості справ щодо позбавлення батьківських прав і в результаті – перебування дітей у дитячому будинку і т.п..

Дошкільний вік – період, коли дитина особливо чутлива до соціальних впливів і спрямована на пізнання навколишнього світу (усі її органи чуттів задіяні в цьому процесі); коли закладаються першооснови особистісних компонентів, а також когнітивної та афективної сфер, відбувається інтенсивний сенсорний, фізичний розвиток. Недарма цей період вважається ключовим у житті людини.

На основі мовлення та його смислової одиниці – слова формуються і розвиваються такі психічні процеси, як сприймання, уява, пам'ять. Про велике значення мовлення для розвитку мислення та формування особистості неодноразово писав Л.С. Виготський: «Розвиток усного мовлення, ймовірно, найзручніше явище для того, щоб простежити механізм формування поведінки і зіставити підхід до цих явищ, типовий для вчення при умовних рефlekсах, з психологічним підходом до них. Розвиток мовлення являє передусім історію того, як формується одна з найважливіших функцій культурної поведінки дитини, що лежить в основі накопичення її культурного досвіду».

Мовлення формується у процесі загального психофізичного розвитку дитини. До умов формування нормального мовлення відносяться здорова центральна нервова система, наявність нормального слуху і зору та достатній рівень активного мовленнєвого спілкування дорослих із дитиною.

У тих випадках, коли в дитини збережений слух, не порушений інтелект, але є значні мовні порушення, які не можуть не позначитися на формуванні всієї її психіки, говорять про особливу категорію аномальних дітей – дітей з мовленнєвими порушеннями.

Порушення мовлення – збірний термін для позначення відхилень від мовної норми, прийнятої в даному мовленнєвому середовищі, що повністю або частково перешкоджають мовленнєвому спілкуванню і обмежують можливості соціальної адаптації дитини. Як правило, вони обумовлені відхиленнями у психофізіологічному механізмі мовлення, не відповідають віковій нормі, самотійно не долаються і можуть впливати на психічний розвиток. Для їх позначення фахівцями використовуються різні взаємозамінні терміни – розлади мови, дефекти мови, вади мовлення, недорозвинення мовлення, мовленнєва патологія, мовленнєві відхилення.

До дітей із порушеннями мовлення відносяться діти з різними психофізичними відхиленнями, що викликають розлади комунікативної і

пізнавальної функції мовлення. Від інших категорій дітей з особливими потребами їх відрізняють нормальний біологічний слух, зір і повноцінні передумови інтелектуального розвитку. Виділення цих диференційних ознак потрібно для їх відмежування від мовленнєвих порушень, що відзначаються в дітей з олігофренією, затримкою психічного розвитку, сліпих і слабозорих, дітей з раннім дитячим аутизмом та ін.

Серед причин, що викликають порушення мовлення, розрізняють біологічні та соціальні фактори. Біологічними причинами розвитку мовленнєвих порушень є патогенні фактори, що впливають головним чином в період внутрішньоутробного розвитку та пологів (гіпоксія плоду, родові травми тощо), а також у перші місяці життя після народження (мозкові інфекції, травми тощо). Мовленнєві порушення, виникнувши під впливом якого-небудь патогенного чинника, самі не зникають і без спеціально організованої корекційної логопедичної роботи можуть негативно позначитися на всьому подальшому розвитку дитини.

Відомо, що для роботи з дітьми, які мають вади мовлення, використовують низку спеціальних методик, спрямованих на вирішення корекційних задач. Це – психогімнастика, ігротерапія, етнотерапія, арттерапія, піскотерапія.

Аналіз літератури з проблеми мовленнєвих порушень, досвід роботи й результативність використання різних методик виявив можливість і необхідність використання в корекції мовленнєвої патології у дітей одного з найважливіших засобів, пов'язаного з усіма цими методиками – методу кінезіології.

Кінезіологія – наука про розвиток головного мозку через рух.

Вона існує вже двісті років, використовується у всьому світі. Кінезіологічними вправами користувалися Аристотель і Гіппократ. Своєю молодістю і красою Клеопатра також була зобов'язана кінезіології. Міжпівкульна взаємодія має можливість розвитку за допомогою комплексу спеціальних кінезіологічних вправ. Ураховуючи функціональну спеціалізацію півкуль (права - гуманітарна, образна; ліва – математична, знакова), а також роль спільної діяльності в здійсненні вищих психічних функцій, можна вважати, що **порушення міжпівкульної передачі інформації спотворює пізнавальну діяльність дітей.**

Якщо порушується провідність через мозолисте тіло, то провідна півкуля бере на себе велике навантаження, а інша блокується. Обидві півкулі починають працювати без зв'язку. Порушується просторова орієнтація, адекватне емоційне реагування, координація роботи зорового й аудіального сприймання з роботою руки, що пише. Дитина в такому стані не може читати й писати, сприймаючи інформацію на слух або очима.

Значну частину кори великих півкуль мозку людини займають клітини, пов'язані з діяльністю кисті руки, особливо її великого пальця, який у людини протиставлено решті пальців. Основний розвиток міжпівкульних зв'язків формується в дівчаток до 7-ми років, у хлопчиків – до 8-ми – 8,5 років. Удосконалення інтелектуальних і розумових процесів необхідно починати з розвитку рухів пальців і тіла. Розвивальна робота повинна бути спрямована від рухів до мислення, а не навпаки. Для успішного навчання та розвитку дитини однією з основних умов є повноцінний розвиток у дошкільному дитинстві мозолистого тіла. Мозолисте тіло можна розвинути через кінезіологічні вправи.

Під впливом кінезіологічних тренувань міжпів-кульної взаємодії утворюється єдність мозку щодо діяльності двох його півкуль, тісно пов'язаних між собою

системою нервових волокон (мозолисте тіло, міжпівкульні зв'язки). Доведено: щоб діти краще вчилися, їм необхідно більше рухатися. Розмовні навички пов'язані з дрібною моторикою пальців: якщо людині зв'язати пальці, вона навчатися буде в десятки разів повільніше. Крім того, сучасні методики навчання говорять про те, що нову інформацію легше зрозуміти й запам'ятати, впливаючи на різні канали сприймання: зір, слух, тактильні відчуття, смак, дотик і рух.

Мовлення – це результат узгодженої діяльності багатьох областей головного мозку. Органи артикуляції лише виконують накази, що надходять із мозку. Проекція кисті руки в головному мозку розташована дуже близько до мовної моторної зони. Взаємозв'язок моторної і мовної зон виявляється в тому, що людина, яка вагається з вибором відповідного слова, допомагає собі жестами, і навпаки: зосереджено малюючи або пишучи, дитина мимоволі висовує язик. Оскільки існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність мовної та моторної діяльності, то за наявності мовного дефекту в дитини особливу увагу звертають на розвиток дрібних рухів пальців рук, що позитивно впливає на функціонування мовних зон кори головного мозку.

Кінезіологія стимулює інтелектуальний розвиток і моторику дитини. Кінезіологічні вправи покращують розумову діяльність, синхронізують роботу півкуль, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, полегшують процес письма.

Освітня кінезіологія дає людині можливість ефективніше засвоювати інформацію, успішно опановувати навіть надскладні інтелектуальні дії. Засновниками **освітньої кінезіології** є Пол Деннісон і Гейл Деннісон. Ними створена **програма «Гімнастика Мозку»**, яка передбачає активізацію природних механізмів роботи мозку за допомогою природних фізичних рухів тіла.

Саме тому для досягнення позитивних результатів у логопедичному напрямку корекційного впливу та для забезпечення здоров'язберезувальної спрямованості педагогічного процесу ми вважаємо доцільним використання **методів кінезіології**:

- логоритміку;
- кінезіологічні ігри та вправи;
- вправи з елементами масажу біологічно активних зон;
- біоенергопластику;
- серію розвивально-дидактичних ігор «Мандрівки веселих м'ячиків».

Логопедична ритміка – одна з форм кінезіології, засіб впливу в комплексі методик навчання, виховання та лікування, що дозволяє прискорити процес усунення мовленнєвого порушення і сприяє соціалізації.

Головне завдання логоритміки – це виховання й розвиток почуття ритму через рухи шляхом розвитку слухової уваги та поліпшення мовлення шляхом виховання ритму мовлення. В основі занять з логоритміки лежить сприймання та відтворення структур ритму різної модальності (наочних, рухових, звукових, графічних). Формування уявлень про музичний, руховий, мовний, зображувальний ритм здійснюється в нерозривному поєднанні.

В ігровій формі діти засвоюють і закріплюють поняття про величину, форму й колір предметів, оволодівають рухами загальної і дрібної моторики, вчаться знаходити ритмічну організацію в музиці і в мовленні, викладають узор з орнаментів, знайомляться з елементарними прикладами самомасажу.

Сюжетно-тематична організація занять дозволяє кожній дитині відчувати себе комфортно, упевнено, тому що в грі максимально реалізуються потенційні можливості дітей. Комплексно-ігровий метод найбільш придатний для розвитку пізнавальних процесів і відповідає психофізичним даним дітей. Така побудова занять дозволяє педагогам досягти стійкої уваги протягом усього заняття й, відповідно, підвищує результативність засвоєння знань. *У кожне заняття включаємо: пальчикову гімнастику, пальчикові ігри, рухливі ігри, пісні, вірші, які супроводжуються рухами, рухові вправи, нескладні танці, елементарне музикування на шумових інструментах, дидактичні ігри, які сприяють розвитку почуття ритму (викладання моделей, схем, малювання елементів, які повторюються тощо).*

Мовний матеріал варто добирати таким чином, щоб він був доступним у лексичному відношенні, включати малі форми українського народного фольклору й вірші сучасних дитячих поетів. Значну роль у роботі з усвідомлення ритмічного ладу мови відводимо іграм, створеним на основі віршованих текстів. Ці ігри вчать дітей координувати рухи зі словами, що сприяє, у першу чергу, мовленнєвому розвитку дітей. А навчання дітей грі на шумових музичних інструментах використовуємо як засіб розвитку уваги, пам'яті, координації рухів, дрібної моторики тощо.

Усі вправи проводимо за наслідуванням. Мовний матеріал попередньо не розучується. Під час вивчення рухів з масажу рук і ніг привчаємо дітей спочатку виконувати рухи від периферії до центру (від кисті до плеча).

Заняття з логопедичної ритміки будуюмо відповідно до сучасних підходів до виховання дітей дошкільного віку. Якщо підходити до заняття творчо, то кожне з них стане неповторним, цікавим, яскравим та водночас зможе вирішити багато складних корекційних завдань, а також допомогти дитині повірити у свої можливості, розбудити її внутрішні можливості, полегшити їй процес адаптації в суспільному житті.

У дітей із затримкою психічного розвитку та загальним недорозвитком мовлення порушена загальна та дрібна моторика, вони більш скуті, дискоординовані, швидше втомлюються, у них порушена слухова увага та пам'ять. Кінезіологічні ігри та вправи відповідають завданням логопедичної корекції. Їх можна використовувати як учителям-логопедам, так і вихователям на заняттях, а також для створення ігрових ситуацій на заняттях з розвитку мовлення за всіма розділами програми. Віршована форма ігор сприяє розвитку ритму, акцентованого слова, що важливо для даної групи дітей, у яких порушено ритм і зміщено акцент.

Вивчаючи теми «Дикі тварини», «Свійські птахи» і працюючи над автоматизацією і диференціацією конкретних звуків, корисно застосовувати рухливі ігри «Курчата та Лисиця», «Полювання на зайців», «Гуси-гуси», «Півник та курочки».

Включаючи в ігри музичний супровід, можна краще вплинути на емоційний стан дитини, розвивати в неї музично-ритмічне відчуття, навчати змінювати характер рухів залежно від ритміки музики, що розвиває слухову увагу. Музика

організовує дії дитини, підпорядковує її рухи обумовленому ритму. Динамічні відтінки музичного твору викликають сильну і слабку м'язову напругу.

А навчити дітей керувати своїми м'язами – це одне з головних завдань корекції мовленнєвих порушень.

Якщо на занятті музичний інструмент відсутній, ігри можна проводити під бубон, дзвіночок чи мовний сигнал. Усі ігри колективні, що сприяє гармонійному розвитку в дитини психічних процесів, виправленню особистих рис характеру, які вже сформувалися під впливом власного мовленнєвого дефіциту, а саме - нерішучості, сором'язливості.

Використовуючи кінезіологічні ігри та вправи, ми готуємо органи мови та слуху дитини до сприймання і правильної вимови звуків; для початку гри; для розвитку мовного дихання й ритмічної мови, промовляючи їх разом з ритмічним плесканням у долоні; для формування правильної звуковимови: автоматизації та диференціації різних звуків.

Корисно використовувати діалоги між звірятами, які краще промовляти під музику – розспівуючи. Можна їх інсценувати на заняттях з формування зв'язного мовлення, а також у корекційній роботі з дітьми, які заїкаються.

Вправи на релаксацію м'язового тону корисні в роботі, бо в стані спокою мовлення вільне, плавне. А цей стан забезпечується загальним м'язовим розслабленням. Діти вчаться розпізнавати й виділяти окремі м'язи та відчувати легкість і приємність ненапружених і розслаблених м'язів.

I етап релаксації: розслабляються великі м'язи рук, ніг, тулуба, шиї. *II етап* – розслабляються м'язи артикуляційного апарату. *III етап* – релаксація всіх м'язів відбувається за навіюванням.

Ефективним впливом на стан м'язового тону дитини з різними моторними та мовленнєвими патологіями є масаж і самомасаж масажними щітками.

Використання засобів масажу та самомасажу з лікувальною метою має давні традиції. Масаж впливає на зовнішні тканини, а рефлекторним шляхом – на внутрішні системи та органи, прискорює процеси регенерації тканин, нормалізує дихання, діяльність серцево-судинної і травної систем.

В Індії одним із методів рефлекторної терапії є масаж стоп, на яких сконцентрована велика кількість шкірних рецепторів: до 72000 нервових закінчень, через які організм пов'язаний із зовнішнім світом. Стопи знаходяться в рефлекторному зв'язку зі слизовою оболонкою верхніх дихальних шляхів та інших органів. За допомогою масажу стоп можна зняти біль, нормалізувати функціональний стан організму. Таку саму дію має й масаж долонь.

У логопедичній практиці для зацікавлення малюків створені вправи в ігровій формі. Мета логоритмічних вправ: активізація біологічно активних точок; релаксація різних м'язів тулуба та кінцівок; узгодження рухів із мовленням; розвиток ритму, мовленнєвого дихання, уваги та пам'яті; поповнення словникового запасу; автоматизація вимови різних звуків; покращення емоційного стану. Для масажу ми використовуємо маленьку дерев'яну масажну щітку для волосся.

Мовний матеріал доступний у лексичному відношенні, під час виконання вправи включаємо малі форми українського народного фольклору. Промовляючи вішовані рядки, малюк за допомогою маленької дерев'яної масажної щіточки виконує масаж біологічно активних точок, активізує рецептори долоні, пальців

долоні, стопи; впливає на стан м'язового тонусу м'язів щік, спини, стегон, гомілки. Вправи вчать дітей координувати рухи зі словами, що сприяє, у першу чергу, мовленнєвому розвитку дітей.

Біоенергопластика – це поєднання рухів артикуляційного апарату з рухами кисті руки.

Рухи тіла, спільні рухи руки й артикуляційного апарату, якщо вони пластичні, розкуті і вільні, допомагають активізувати природний розподіл біоенергії в організмі. Це позитивно впливає на активізацію інтелектуальної діяльності дітей, розвиває координацію рухів і дрібну моторику.

На першому занятті ми знайомимо дітей із вправою для губ, язика або щелепи за стандартною методикою, тренуємо у правильному виконанні перед дзеркалом. Рука дитини у вправу не залучається. При цьому педагог, який демонструє вправу, супроводжує показ рухом кисті однієї руки. На третьому-четвертому занятті в дітей підключається до артикуляції рух спочатку однієї кисті ведучої руки. Діти з домінують правою рукою і амбідекстром працюють правою кистю, ліворукі діти – лівою. Поступово підключаємо другу руку. Таким чином, дитина виконує артикуляційну вправу або утримує позу і одночасно рухом обох рук імітує, повторює рух артикуляційного апарату. Така пальцево-мовна гімнастика триває весь навчальний рік. Ми стежимо за ритмічним виконанням вправ. З цією метою застосовуємо рахунок, музику, віршовані рядки. При цьому двома руками продовжуємо давати чіткий зразок руху.

Для формування психомоторної діяльності, як цілісного комплексу моторного, мовленнєвого та психічного розвитку в корекційно-розвивальну роботу з дітьми впроваджуємо серію розвивально-дидактичних ігор «Мандрівки веселих м'ячиків».

Серія даних ігор розроблена на основі методичних рекомендацій педагогів із Санкт-Петербурга Тетяни Воробйової та Олени Крупенчук та педагогів м. Миколаїв Ірини Романюк та Ірини Соломко.

Загальна мета ігрового циклу розвивально-дидактичних ігор спрямована на:

- розвиток дрібної моторики рук;
- поліпшення координації дрібних рухів пальців рук;
- розвиток уміння здійснювати мовленнєвий супровід механічних дій (спочатку наслідуваний за логопедом, а потім самостійний);
- розширення пасивного та активного словника;
- розвиток просторових уявлень;
- формування початкових навичок звукового аналізу та синтезу;
- розвиток уваги, пам'яті, наочно-образного мислення;
- удосконалення системи знань про об'єкти і явища навколишнього світу;
- розвиток зв'язного мовлення;
- формування здатності до формулювання самостійних висловлювань;
- підвищення мотивації дітей у роботі з виправлення звуковимови та розвитку мовлення;
- формування самостійності в діяльності;
- виховання базових якостей особистості.

Завдання пропонуваніх ігор відповідають вимогам державної програми навчання й виховання «Я у Світі», завданням корекційної роботи у спеціальних групах для дітей з вадами мовлення. Поєднують їх у цикл певні навчально-виховні завдання й цікаві атрибути – тематичні панно із тканини та м'ячики (гумові, дерев'яні). Зокрема, вибір ігор, де важливим атрибутом став м'ячик, зумовлений тим, що ігри з м'ячем:

- приваблюють дітей уже з раннього віку;
- відволікають дитину від мовленнєвої вади й спонукають її до спілкування;
- звільняють дошкільнят від стомливої, неприродної для них малої рухливості на мовленнєвих заняттях;
- розвивають загальну і дрібну моторику, уміння орієнтуватись у просторі;
- допомагають урізноманітнювати види діяльності дітей на корекційних заняттях за всіма розділами програми завдяки включенню в роботу різних рівнів рухової регуляції;
- регулюють силу й точність рухів;
- розвивають і нормалізують емоційно-вольову сферу, що важливо для подолання гіперзбудливості або загальмованості, властивих дітям із недорозвитком мовлення;
- розвивають м'язову силу;
- посилюють роботу найважливіших органів – печінки, серця;
- поліпшують обмін речовин.

Для більшості ігор ми обрали дерев'яні та гумові м'ячики різного розміру та якості.

Важливим атрибутом для кожної гри стало тематичне аплікативне панно із тканини різної фактури, кольору та форми. До розробки кожного панно ми підійшли творчо: на якому об'ємна аплікація «доріжки» (з тасьми або тканини), що дало дитині змогу як побачити, так і відчутти напрямок руху м'ячика і прокотити його в необхідному напрямку.

Ми вважаємо, що всі розвивально-дидактичні ігри цього циклу знадобляться в навчально-виховній роботі з дітьми від трьох до шести років. Їх можуть проводити як учитель-логопед на спеціальних логопедичних заняттях, в індивідуальній корекційній роботі з дошкільнятами, під час проведення занять із логоритміки, так і вихователі на різних заняттях і в різних видах діяльності. Поступово ігри ввійшли в самостійну ігрову діяльність дітей. Це підвищило інтерес до мовленнєвих завдань, активізувало мовленнєву діяльність, зняло емоційну напругу під час спілкування з однолітками та дорослими, а також покращило виконання завдань зі штрихування.

Педагоги закладу розробили й виготовили для своїх вихованців розвивально-дидактичні ігри: «Веселка», «Заєць та Їжак», «Чарівне слово», «Чарівні м'ячики». «У бабусі на подвір'ї», «Наші друзі свійські тварини», «Подорож до лісу», «Циркова вистава». Дидактичні завдання до ігор ми подали за мовленнєвим та пізнавальним напрямками, урахували також завдання виховного та розвивального спрямування. Залежно від віку, рівня індивідуальних знань, умінь і навичок дітей завдання даних ігор ми можемо змінювати, доповнювати та варіювати.

Таким чином, на наш погляд, використання методів кінезіології в корекційно-розвивальній роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, дозволяє спеціалістам:

- розвинути в них увагу, пам'ять, наочно-образне мислення;
- опанувати елементарні ритмічні структури і на їх основі створити передумови для засвоєння просторових уявлень;
- фонетичної сторони мовлення, розширити пасивний та активний словник;
- удосконалити знання про об'єкти і явища навколишнього світу;
- сформувати здатність до формулювання самостійних висловлювань;
- підвищити мотивацію дітей у роботі з виправлення звуковимови та розвитку мовлення.

У дітей розвивається творча уява й цілісне сприймання, зростають показники рухової пам'яті. *Завдяки систематичному втіленню методів кінезіології скоротиться термін корекційної роботи, підвищиться якість навчально-виховного процесу, налагодиться наступність у роботі всіх спеціалістів, зацікавлених у корекції мовлення дітей, що сприятиме соціалізації вихованців, адаптації їх до життя в соціумі.*